

BABANIN EĞİTİMİ ÇOCUĞUN ÜCRETİNİ ETKİLİYOR

Gökçe Uysal Kolaşın* ve Merve Yiğit Yontar**

Yönetici Özeti

Son dönemlerde yurtdışında sıkça tartışılan nesiller arası sosyal hareketlilik kuşkusuz Türkiye için de önemli bir sorudur. Nesiller arası sosyal hareketlilik toplum içerisindeki fırsatların varlığıyla doğrudan ilgilidir. Nesiller arası sosyal hareketliliğin az olduğu toplumlarda bireylerin sosyoekonomik durumları ebeveynlerinin sosyoekonomik durumlarına yakından bağlıdır. Eğitime erişimin ailenin sosyoekonomik durumuna bağlı olması ya da aile, okul, mahalle, iş çevresi gibi çevreler vasıtasıyla oluşturulan sosyal sermaye birikiminin işgücü piyasasında etkili olması nesiller arası sosyal hareketliliği azaltan faktörlerdir.

İktisatçılar, nesiller arası sosyal hareketliliğin ölçütleri olarak bireylerin eğitimlerinin ebeveyn eğitimi ile, bireylerin ücretlerinin ebeveyn ücretleri ile, bireylerin ücretlerinin ebeveyn eğitimi ile ilişkileri araştırmaktadır. Bu araştırma notunda ilk defa Türkiye’de temsil gücü olan Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak nesiller arası sosyal hareketlilik ölçülmektedir. Türkiye’de 15-34 yaş arasındaki bireyin ücretini etkileyen eğitim, tecrübe vb. etkenler sabit tutulduğunda dahi ebeveyn eğitiminin bireyin ücretinin önemli bir belirleyicisi olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, aynı eğitim, işgücü piyasası tecrübesi, kıdem seviyesine sahip, benzer koşullar altında çalışan iki bireyden babası en az lise mezunu olanın ücreti yüzde 10, annesi en az ilköğretim mezunu olanın ücreti yüzde 2,9 daha yüksektir. Bireylerin bugünkü sosyoekonomik durumlarının ebeveynlerinin eğitim durumlarına bu denli bağlılık göstermesi nesiller arası sosyal hareketliliğinin yeterince sağlanamadığına işaret etmektedir.

Ebeveyn eğitiminin birey ücreti üzerindeki etkisi sosyal hareketliliğin bir ölçüsü

Nesiller arası sosyal hareketlilik toplum içerisindeki fırsatların varlığıyla doğrudan ilgilidir. Bir toplumda sosyal hareketliliğin olması fırsat eşitliğine bağlıdır. Fırsat eşitliği olan toplumlarda bireylerin sosyoekonomik durumları ebeveynlerin sosyoekonomik durumlarından bağımsızdır. Diğer bir deyişle, benzer yeteneklere sahip iki birey aynı düzeyde başarıya ulaşma şansına sahiptir; sosyal sınıf, ırk, etnik köken, cinsiyet gibi faktörler bireyin sosyoekonomik durumunu etkileyen faktörler olmaktan çıkar.

Nesiller arası aktarım mekanizmaları çeşitli yollardan işleyebilir. Eğitim bu mekanizmalardan biridir. Eğitim yatırımının maliyetinin sadece aile kaynakları tarafından karşılanabildiği toplumlarda eğitime erişim ailenin sosyoekonomik durumuna bağlı olmakta ve böylelikle sosyoekonomik durum eğitime erişim vasıtasıyla çocuklara aktarılmaktadır. Bir diğer mekanizma ise sosyal sermaye aktarımıdır. Tek bir tanımla olmamakla beraber, OECD’nin tanımına göre sosyal sermaye “ortak normlar, değerler ve anlayışlarla grup içi ya da gruplar arası dayanışmanın kolaylaştırıldığı ağlar”dır.¹ Sosyal sermaye aile, okul, mahalle ve iş çevresi gibi farklı çevrelerde etkilidir ve dolayısıyla bireylerin işgücü piyasasındaki durumlarını (isihdam, ücret, çalışılan firma, meslek gibi) belirleyebilir. Diğer bir deyişle bireylerin buldukları iş, kazandıkları ücret, aileleri, okulları ve mahalleleri gibi çeşitli ağlara bağlı olabilir.

Bireylerin çalışmalarının karşılığında aldıkları ücretler, gelirlerinin büyük kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışma ve karşılığında alınan ücret sosyal hareketliliğin ölçülmesinde kullanılan en önemli istatistiklerden biridir. Nesiller arası sosyal hareketliliğin yüksek olduğu bir toplumda bireylerin eğitim durumu, ücretleri ve meslekleri, ebeveynlerinin eğitim durumuna, ücretlerine ve mesleklerine bağlı değildir. Dolayısıyla bu konuda yapılan ekonomik araştırmalar genelde bireylerin ücretleri üzerinde babalarının ücretlerinin ya da eğitiminin bir etkisi olup olmadığını incelemektedir.

* Yrd. Doç. Dr. Gökçe Uysal-Kolaşın, Betam, Direktör Yardımcısı, gokce.uyosal@bahcesehir.edu.tr

** Merve Yiğit-Yontar, Betam, Araştırma Görevlisi, merve.yigityontar@bahcesehir.edu.tr

¹ Coté ve Healy, The Well-Being of Nations, The Role of Human and Social Capital, OECD, 2001, <http://www.oecd.org/dataoecd/36/40/33703702.pdf>

Kuşkusuz çalışan birinin ücretinin çeşitli belirleyicileri olabilir. Örneğin bireyin eğitimi, işgücü piyasası tecrübesi, çalıştığı firmada kıdemi ve çalıştığı sektör ücretini belirler. Bütün bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda bireyin ebeveynlerinin sosyoekonomik durumunu yansıtan ücret ya da eğitim gibi etkenlerin, bireyin ücreti üzerinde anlamlı bir etkisinin olması sosyal hareketliliğin kısıtlı olduğunun bir göstergesidir. OECD ülkeleri üzerine yapılmış bir araştırmada bireylerin ücretleri üzerinde kendi eğitimlerinin yanı sıra babalarının eğitiminin etkisi ölçülmüş ve bu etkinin İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya ve İngiltere’de önemli olduğu bulunmuştur.²

Bu araştırma notunda ilk defa Hanehalkı İşgücü Anketi verileri kullanılarak Türkiye’de nesiller arası sosyal hareketlilik ölçülmüştür. Bunun için Hanehalkı İşgücü Anketi 2009 yılına ait “Gençlerin işgücü piyasasına geçişi” modül verilerini kullanarak 15-34 yaş aralığında, tarım dışı sektörlerde ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan gençlerin ücretlerinde ebeveynlerinin eğitim seviyelerinin etkisi olup olmadığını araştırdık. Ebeveyn eğitiminin etkisini ayrıştırabilmek için bireyin kendi eğitim seviyesini, işgücü piyasası tecrübesinin bir ölçütü olarak yaşını, kıdemi, evlilik durumunu, kayıtlı çalışma durumunu ve çalıştığı sektörü analizlere dahil ettik. Kullandığımız ekonometrik yöntem, bütün bu etkenleri kontrol ettiğimiz takdirde ebeveyn eğitiminin bireyin ücreti üzerindeki etkisini ölçmemize izin veriyor. Diğer bir deyişle, benzer eğitim seviyelerine, tecrübeye ve kıdeme sahip, evli, aynı sektörde kayıtlı çalışan iki bireyin ücretlerini ebeveynlerinin eğitimi açısından inceledik diyebiliriz. Yaptığımız analizin sonucunda ebeveynleri daha eğitilmiş olan bireyin ücretinin de daha yüksek olduğunu bulduk.

Babaların yüzde 17,1’i en az lise mezunu

Bireylerin ücretlerinin en önemli belirleyicisi eğitimidir. 15-34 yaş aralığında tarım dışında ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan bireylerin eğitim durumları Tablo 1’de verilmektedir. Veri setindekilerin yüzde 3,4’ü herhangi bir eğitim kurumundan mezun değildir. Yüzde 39,7’si en fazla ilköğretim mezunu, yüzde 32,3’ü ortaöğretim (lise) mezunu, geri kalan yüzde 24,6’sı ise yükseköğretim mezunudur.

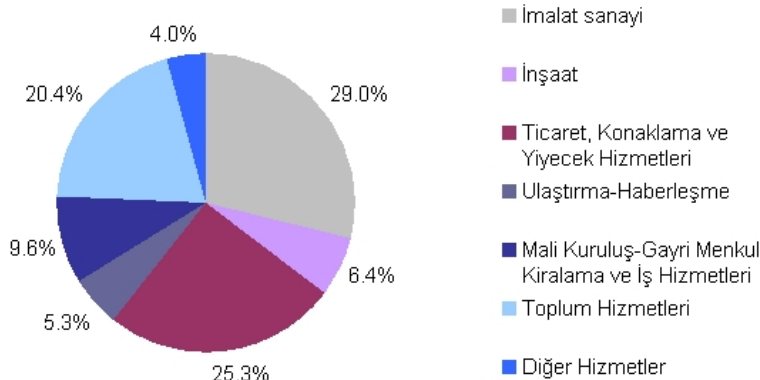
Tablo 1 15-34 yaş arasında istihdam edilen bireylerin eğitim durumu

	Toplam
Mezun değil	3,4%
İlköğretim	39,7%
Ortaöğretim (lise)	32,3%
Yükseköğretim	24,6%
Toplam	100,0%

Kaynak: HİA 2009, “Gençlerin işgücü piyasasına geçişi”, TÜİK; **Betam**

Tarım dışında istihdam edilen 15-34 yaş arası, ücretli, maaşlı veya yevmiyeli kişilerin yüzde 29’u imalat sanayi, yüzde 25,3’ü ticaret, konaklama ve yiyecek hizmetleri, yüzde 20,4’ü toplum hizmetleri, yüzde 9,6’sı mali kuruluş-gayri menkul kiralama ve iş hizmetleri, yüzde 5,3’sü ulaştırma-haberleşme ve yüzde 4,0’si diğer hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Şekil 1 Çalışılan yer, kuruluş veya işyerinin ana faaliyeti

Kaynak: HİA 2009, “Gençlerin işgücü piyasasına geçişi”, TÜİK; **Betam**

² “A Family Affair: Intergenerational Social Mobility across OECD Countries”, Economic Policy Reforms, Going for Growth, Part II, Chapter 5, OECD, 2010. <http://www.oecd.org/dataoecd/2/7/45002641.pdf>

15-34 yaş arasında tarım dışı sektörlerde ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli çalışan bireylerin ebeveynlerinin eğitim seviyeleri Tablo 2’de verilmektedir. Türkiye’de kadınların eğitim seviyelerinin özellikle daha yaşlı nesillerde erkeklere kıyasla daha düşük olmasından yola çıkarak anneleri herhangi bir eğitim kurumundan mezun olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırdık.³ Ancak babaların büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğundan hareketle baba eğitimini ortaöğretim (lise) altı ve üstü olarak ayırmayı daha uygun bulduk.⁴ Verilere göre bireylerin annelerinin yüzde 38,3’ü herhangi bir eğitim kurumundan mezun değil, babalarının ise yüzde 82,9’u lise mezunu değil, yani en fazla ilköğretim mezunu.

Tablo 2 Ebeveynlerin eğitim seviyeleri

Anne eğitimi	
Herhangi bir okuldan mezun değil	38,3%
En az ilkokul mezunu	61,7%
Baba eğitimi	
Lise mezunu değil	82,9%
En az lise mezunu	17,1%

Kaynak: HİA 2009, “Gençlerin işgücü piyasasına geçişi”, TÜİK; **Betam**

Tablo 3’te yer alan veriler babanın eğitim seviyesinin bireylerin eğitim seviyeleri üzerinde oldukça etkili olabileceğine işaret etmektedir. Bireylerin eğitimleri ile ebeveyn eğitiminin doğru orantılı olduğu gözlemlenmektedir. Babası lise mezunu olmayan bireylerin neredeyse yarısı ilköğretim mezunudur, sadece yüzde 16,8’i yükseköğretimi tamamlamıştır. Babası en az lise mezunu olanlarda ise sadece ilköğretim mezunu olanların oranı yüzde 7,5, ortaöğretim (lise) mezunlarının oranı yüzde 30, yükseköğretim mezunlarının oranı ise yüzde 62,2’dir. Benzer bir örüntü anne eğitimiyle paralel olarak da görülmektedir. Annesi herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayanların yarısından fazlası en fazla ilköğretim mezunudur. Buna karşın annesi en az ilkokuldan mezun olanlarda bu oran üçte bire düşmektedir. Annesi okul bitirmemiş bireylerin yükseköğretime devam etme ihtimali yüzde 11,6, annesi en az ilkokul mezunu olanları ise yüzde 32,7’dir.

Tablo 3 Ebeveynlerin eğitim seviyelerine göre bireylerin eğitim durumu

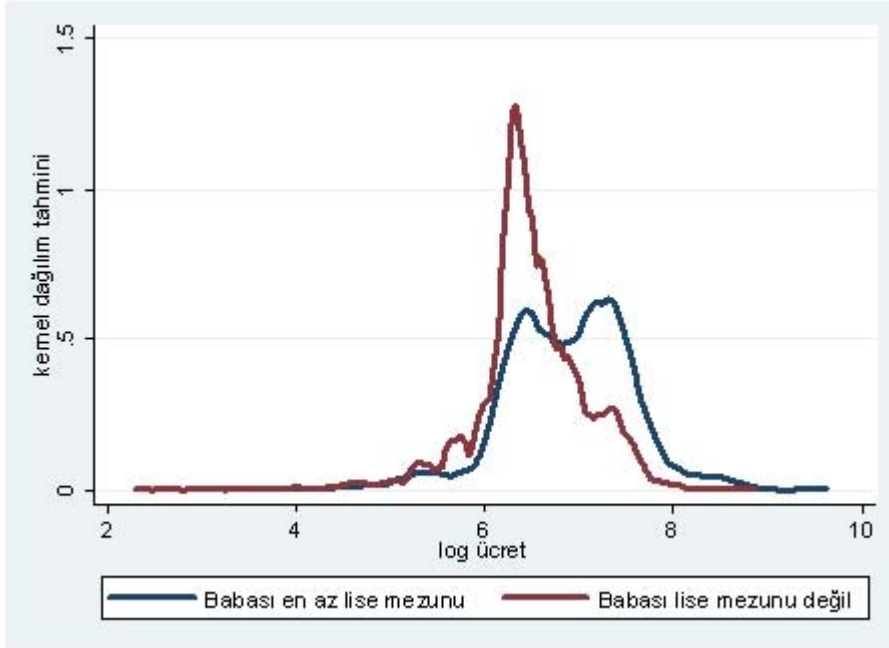
	Baba lise mezunu değil	Baba en az lise mezunu	Anne herhangi bir okuldan mezun değil	Anne en az ilkokul mezunu
Mezun değil	4,0%	0,2%	7,4%	0,8%
İlköğretim	47,1%	7,5%	55,5%	30,9%
Ortaöğretim (lise)	32,1%	30,0%	25,5%	35,6%
Yükseköğretim	16,8%	62,2%	11,6%	32,7%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Kaynak: HİA 2009, “Gençlerin işgücü piyasasına geçişi”, TÜİK; **Betam**

³ Mezun olmayanların içerisinde okuyazar olmayanlar, ilkokul ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar bulunmaktadır.

⁴ Babası herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayanların oranı yüzde 16’dir.

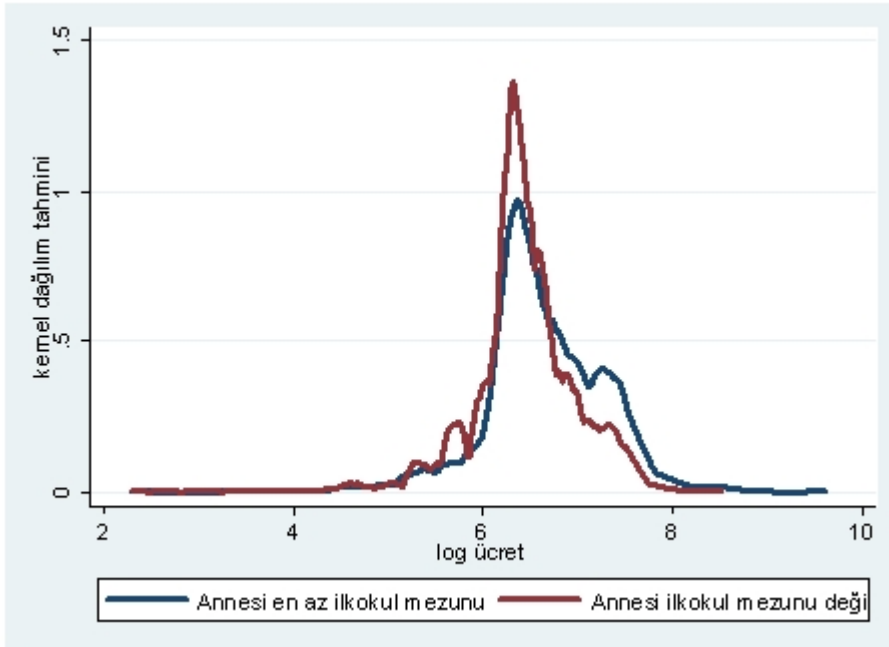
Şekil 2 Babanın eğitimine göre bireyin ücret dağılımı

Kaynak: HİA 2009, "Gençlerin işgücü piyasasına geçişi", TÜİK; **Betam**

Şekil 2'de veri setindeki gençlerin ücret dağılımları babalarının eğitimine göre verilmiştir.⁵ Babası en az lise mezunu olan bireylerin ücretleri, babası lise mezunu olmayan bireylere göre daha yüksek durmaktadır. Benzer bir görüntü Şekil 3'te anne eğitimine göre ücret dağılımlarında da ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3 Annenin eğitimine göre bireyin ücret dağılımı

Kaynak: HİA 2009, "Gençlerin işgücü piyasasına geçişi", TÜİK; **Betam**

⁵ Ücret olarak bireylerin ücretlerinin logaritması kullanılmıştır.

Babası en az lise mezunu olanlar yüzde 10 daha yüksek ücret alıyor

Ebeveyn eğitiminin bireylerin ücretleri üzerindeki etkisini, ücretleri etkileyen diğer faktörlerden ayrıştırabilmek için yaptığımız ekonometrik analiz sonuçları Tablo 4'te verilmektedir. Bulgular genel anlamda daha önceki araştırmaların bulguları ile paraleldir. Kadınların ücretleri, erkeklere kıyasla daha düşüktür. Eğitim ücretlerin en önemli belirleyicilerinden biridir. Ücretler, işgücü piyasası tecrübesini yansıtan yaş ve kıdem ile artmaktadır, ancak etkiler daha yüksek ücretlerde zayıflamaktadır. Başka ülkelerde de gözlemlenen bir diğer sonuç ise evlilik primidir.⁶ Sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmayan bireylerin ücretleri daha düşüktür. Sektörel farklılıklar ise imalat sanayi referans grup alınarak belirlenmiştir.

Bizim için asıl önemli olan sonuç ise bütün bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda bile ebeveyn eğitiminin birey ücreti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmasıdır. Kontrol ettiğimiz diğer bütün etkenler açısından (anne eğitimi dahil) aynı olan iki bireyden babası en az lise mezunu olanın ücretinin yüzde 10 daha yüksek olduğunu görüyoruz. Eğitim alınan her bir yılın ücreti yüzde 4 artırdığı düşünülürse yüzde 10'luk bir ücret farkı önemli bir faktördür. Benzer bir şekilde baba eğitimi dahil diğer bütün açılardan benzer iki bireyden annesi en az ilköğretim mezunu olan bireylerin ücretleri yüzde 2,9 daha yüksektir. Kısaca eğitimi, işgücü tecrübesi, kıdemi, kayıtlı çalışma durumu ve çalıştığı sektör sabit tutulduğunda ebeveynleri daha eğitilmiş olan bireylerin ücretlerinin daha yüksek olduğunu görmekteyiz.

Nesiller arası sosyal hareketlilik

Tarım dışı sektörlerde ücretli, maaşlı veya yevmiyeli çalışan 15-34 yaş arasındaki bireylerin ücretlerinde halen ebeveynlerinin eğitim seviyesinin etkisi olduğunu buluyoruz. Bir başka deyişle ücreti etkileyen bireyin kendi eğitimi, tecrübesi vb. gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda bile ebeveynleri daha eğitilmiş olan bireylerin ücretleri daha yüksektir. Anne ve baba eğitimi beraber değerlendirildiğinde ücretleri neredeyse yüzde 13 artırmaktadır. Bu rakamlar nesiller arası kuvvetli bir aktarım mekanizmasını ortaya çıkarmaktadır. Aile, okul, mahalle, iş çevresi gibi çevrelerde edinilen sosyal sermaye, eğitime erişim gibi aktarım mekanizmalarının Türkiye'de işgücü durumu üzerindeki etkileri önemli boyuttadır. Kuşkusuz bu veri setinde gözlemleyemediğimiz eğitimin kalitesi, okul öncesi eğitim gibi faktörlerin de ücretler üzerinde etkili olacağı göz ardı edilmemelidir.

Sosyal hareketliliğin önemli bir bileşeni olan nesiller arası sosyal hareketliliğin sağlanması için gelişmiş ülkelerde okul öncesi eğitimin erken yaşlarda başlatılmasına önem verilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin okul öncesi eğitimi zorunlu kılması şarttır. Buna ek olarak araştırmalar Türkiye'deki eğitim sisteminde ailenin sosyoekonomik durumunun öğrencinin akademik başarısını da etkilediğini göstermektedir. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde eğitim sisteminin sosyoekonomik dezavantajları yeniden yaratmak yerine sildiği bir sisteme dönüştürülmesinin gelecek nesillerin hayatları üzerinde önemli etkileri olacağını ortaya koymaktadır.

⁶ Diğer değişkenler sabit tutulduğunda evli bireylerin ücretleri evli olmayan bireylere kıyasla yüzde 6,4 daha yüksektir.

Tablo 4 Ekonometrik Analiz Sonuçları

	Log ücret
Cinsiyet	-0.132 ^{***} (0.013)
Babanın eğitimi	0.100^{***} (0.016)
Annenin eğitimi	0.029[*] (0.012)
Eğitim süresi	0.041 ^{***} (0.002)
Yaş	0.134 ^{***} (0.013)
Yaşın karesi	-0.002 ^{***} (0.000)
Görev süresi	0.042 ^{***} (0.004)
Görev süresinin karesi	-0.002 ^{***} (0.000)
Evlilik Durumu	0.064 ^{***} (0.014)
Kayıtlı olmama durumu	-0.327 ^{***} (0.015)
Madencilik ve Taşocakçılığı	0.054 (0.065)
Elektrik, gaz, buhar, su ve kanalizasyon	0.038 (0.069)
İnşaat	0.080 ^{**} (0.025)
Toptan ve perakende ticaret	-0.040 [*] (0.017)
Ulaştırma ve depolama	0.060 [*] (0.029)
Konaklama ve yiyecek hizmetleri	0.056 [*] (0.024)
Bilgi ve iletişim	0.226 ^{***} (0.050)
Mali aracı kuruluşlar	0.281 ^{***} (0.038)
Gayrimenkul faaliyetleri	0.115 (0.149)
Mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler	-0.031 (0.038)
İdari ve destek hizmetler	-0.093 ^{***} (0.028)
Kamu yönetimi, savunma ve zorunlu sosyal güvenlik	0.339 ^{***} (0.026)
Eğitim hizmetleri	0.232 ^{***} (0.024)
Sağlık işleri	0.264 ^{***} (0.028)
Kültür, sanat	0.044 (0.060)
Diğer hizmetler	-0.197 ^{***} (0.030)
Sabit değişken	4.033 ^{***} (0.163)
R-kare	0.482
Gözlem sayısı	6628

^{*} p < 0.05, ^{**} p < 0.01, ^{***} p < 0.001